

ประวัติและลักษณะรอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูป คือ รอยพระบาทของพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้นเพื่อสักการบูชา พุทธศาสนิกชนชาวอินเดียเป็นผู้คิดสร้างขึ้นเป็นเวลากว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว รอยพระพุทธรูปที่พบที่เก่าที่สุด ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่ชาวอินเดียสร้างขึ้นเพื่อแทนรูปพระพุทธรูปที่ปรากฏในเสาศูภะสถูปที่ภารhut ซึ่งเป็นพระสถูปที่สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๔^๑ ส่วนชาวลังกาสร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นเพื่ออ้างว่า พระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาที่ลังกาและประทับรอยพระบาทไว้ที่ภูเขาสุมนกุก เมื่อพุทธศาสนาตั้งถิ่นฐานแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย ชาวไทยจึงได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนี้จากลังกาคอย จึงมีการสร้างรอยพระพุทธรูปโดยจำลองแบบจากรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนกุก เช่น รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) แห่งกรุงสุโขทัย ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศไทยส่วนมากจะทำด้วยศิลาขนาดใหญ่ และประดิษฐานไว้บนยอดเขา เพื่อให้ได้ทราบเรื่องรอยพระพุทธรูปยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑Gordon H. Luce, Old Burma - Early Pagan (New York : J.J. Augustin, 1969) 1 : 147 , citing A.K. Coomaraswamy , La Sculpture de Bharhut (Paris , 1956) , P.P. 22 - 28 ; and fig. 31.

พุทธเจ้าก็จะทำรูปอื่นสมมุติแทน^๑ เช่น ตอนประสูติ ทำเป็นรูปดอกบัว ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์^๒ ทำเป็นรูปรอยพระพุทธรูป หรือมาผูกเครื่องไม้คานี่กัน ตอนตรัสรู้ ทำเป็นพระแท่นตั้งอยู่ที่โคนโพธิ์ ตอนแสดงปฐมเทศนา ทำเป็นรูปธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่ ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำเป็นรูปบันไดมีรอยพระพุทธรูปอยู่ที่บันไดชั้นบนสุดและชั้นล่างสุด ตอนปรินิพพาน ทำเป็นรูปพระสญูป^๓

การที่ สร้างรอยพระพุทธรูป พระธรรมจักร พระแท่น เป็นอุเทศใจดียิ่งขึ้น ยี่ที่ต่าง ๆ นั้น คงจะนำความคิดไปจากรูปภาพที่จำหลักแทนรูปพระพุทธรูปในลายจำหลักเรื่องพุทธประวัติที่พระสญูป^๔

ข. สาเหตุที่นิยมสร้างรอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูปเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีการสร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นในประเทศต่าง ๆ เช่น อินเดีย พม่า ลังกา และไทย เป็นต้น การที่นิยมสร้างรอยพระพุทธรูปก็มากนั้น มีสาเหตุดังนี้

๑. การสร้างรอยพระพุทธรูปเพื่อเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุด การสร้างรอยพระพุทธรูปเกิดขึ้นเนื่องจากมีข้อห้ามทำรูปศาสดาที่นับถือซึ่งที่ใดกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น ชาวอินเดียก็ยังนิยมสร้างรอยพระพุทธรูปไว้เคารพบูชา ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมที่ผู้น้อยต้องแสดงความเคารพผู้ใหญ่ โดยใช้วิธีก้มลงเอามือแตะเท้าของผู้ใหญ่แล้วเอามือขึ้นแตะที่หน้าผากของคนหรือเสยผม เป็นการแสดงความเคารพผู้ใหญ่อย่าง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔ - ๔๕.

^๒ คือการเสด็จออกบวช

^๓ Kenneth K.S. Ch'en, Buddhism The Light of Asia (New York : Barfon's Educational Series, Inc., 1967) , P. 236.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, หน้า ๔๘.

สูงสุด^๑ รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นได้แก่ รอยพระพุทธรูปจากอมราวดีในอันธระประเทศ
เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๗ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองมัทราส^๒
และรอยพระพุทธรูปจากแคว้นคันธาระ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองเปซวาร์^๓
เป็นต้น

๒. การสร้างรอยพระพุทธรูปเพื่ออ้างว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมายังสถานที่นั้น
ความคิดเช่นนี้เกิดขึ้นในประเทศลังกา รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสมณกุก เป็นรอยพระพุทธรูป
บาทที่ชาวลังกาอ้างว่า พระพุทธรูปประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ตั้งตำนานในมหาวงศ์ว่า

ในพรรษาที่ ๘ เมื่อพระพุทธรูปประทับอยู่ ณ เขตวันมหาวิหาร พญามณีอัชฌิ
นาคราชอยู่ใกล้ยาดิประเทศ^๔ ได้มาอาราธนาพระพุทธรูปเจ้าให้เสด็จไปที่ใกล้ยาดิประเทศ
พร้อมกับพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปถึงใกล้ยาดิประเทศ ได้ประทับใน
มณฑปแก้วที่พญามณีอัชฌินาคราชสร้างขึ้นในบริเวณใกล้ยาดิเจดีย์ พญามณีอัชฌินาคราชได้ถวาย
ภัตตาหารแด่พระพุทธรูปเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงกระทำภักติกิจเสร็จแล้ว
จึงตรัสพระสัทธรรมเทศนา แล้วเสด็จไปยังภูเขาสมณกุก ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูป
ไว้ ณ ที่นั้น^๕

^๑ สารนาถ, ตามรอยบาทพระพุทธรูปองค์ (พระนคร: ทางทุนส่วนจำกัด บำรุงศาสน์
การพิมพ์, ๒๕๐๕), ๒ : ๔๓๔.

^๒ David I. Snellgrove and others, eds, The Image of the Buddha
(Tokyo : Kodansha International Ltd., 1973), P. 43.

^๓ Ibid., P. 415.

^๔ ใกล้ยาดิเป็นชื่อแม่น้ำที่ใหญ่ลงทะเลใกล้เมืองโคลัมโบ

^๕ Mhv. P. 10, 1 : 77.

ด้วยเหตุนี้ชาวลังกาจึงเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนภูฏานนั้น เป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าประทับไว้จริง เป็นพยานในการเสด็จมายังประเทศลังกา ความคิดเช่นนี้ทำให้รอยพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นในกรณีดังกล่าวกลายเป็นบริโศกเจดีย์ ด้วยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าอุเทสิกเจดีย์ เช่น พระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นโดยสมมุติ^๑

เมื่อพระพุทธรูปศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายเข้าไปในประเทศพม่า ชาวพม่าได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนภูฏานว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่แท้จริง ชาวพม่ามีความเลื่อมใสศรัทธารอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนภูฏานมาก จึงได้สร้างรอยพระพุทธรูปจำลองตามแบบรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนภูฏานขึ้นในประเทศพม่า เช่น รอยพระพุทธรูปหินทรายจากโลกาณันตเจดีย์ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน^๒

นอกจากนี้พม่ายังได้สร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นเพื่ออ้างว่า พระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาในประเทศพม่าและประทับรอยพระบาทไว้ที่ ภูเขาสุวรรณบรรพต^๓ คือ รอยพระพุทธรูปที่มหามณฑลเจดีย์ชเวเสศเตา ในป่าเมืองมินบู^๔

ความนิยมสร้างรอยพระพุทธรูปจึงมีมูลเหตุในการสร้าง ๒ ประการ คือ สร้างแทนรูปพระพุทธรูปเจ้า ต่อมาเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้ว ชาวอินเดียก็สร้างรอยพระ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องพระบาท," ในตำนานพระพุทธรูป อธิบายเรื่องพระบาท นิราศพระบาท และลิลิตทศพร, พล.ศ.ท.จำเนียรวาสนะสมสิทธิ์ และภรรยา ผู้รวบรวม (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพระภิกษุवास พวงร้อย วาสนะสมสิทธิ์ และนางมา พวงร้อยวาสนะสมสิทธิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๘ เมษายน ๒๕๑๑).

^๒ Gordon H. Luce, Old Burma - Early Pagan, 2 : 78.

^๓ ภูเขาสุวรรณบรรพตนี้เป็นภูเขาสูงเคียงกันกับที่ไทยอ้างว่าอยู่ที่จังหวัดสระบุรี

^๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, ส. ๑๕.

พุทธบาทขึ้น เนื่องจากถือว่าเป็นการเคารพรอยพระพุทธรูปอย่างสูงสุด ส่วนชาวลังกา
สร้างรอยพระพุทธรูปเพื่ออ้างว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังลังกาที่ปและจักรอยพระพุทธรูป
เป็นบริโลกเจดีย์ การสร้างรอยพระพุทธรูปตามคตินิยมของลังกาได้แพร่หลายไปยังชวา
และประเทศอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกาคอย

ก. การสร้างรอยพระพุทธรูปในประเทศไทย

นอกจากพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จะเผยแพร่เข้าไปในชวาแล้ว ยังแพร่หลายเข้ามา
ในประเทศไทยอีกด้วย ชาวไทยจึงได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปจากลังกา
คือเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนนฏฐนั้น พระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ แม้ในตำนาน
มูลศาสนาที่พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณเจ้าแต่งไว้ ก็มีข้อความกล่าวถึงรอยพระพุทธรูป
ที่ภูเขาสุมนนฏฐว่า "ในภัททกัลป์อันนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเกิดมา ๕ พระองค์ แม่องค์ใด
องค์หนึ่งก็ดี ก็ยอมไปส่งเคราะห์สัตว์โลกทั้งหลายแล้วยอมขึ้นไปเหยียบรอยตีนไว้เหนือจอมเขา
สุมนนฏฐนั้นทุกพระองค์แล้ว" จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าคนไทยโบราณมีความเชื่อ
ว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนนฏฐนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้จริง และ
ยังมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ที่เสด็จอุบัติในภัทรกัปนี้ ต้องเสด็จไปประทับรอยพระ
บาทไว้ที่ภูเขาสุมนนฏฐทุกพระองค์

แต่การเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่ลังกานั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้โดยยาก
ชาวไทยจึงได้สร้างรอยพระพุทธรูปขึ้น โดยจำลองจากรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนนฏฐ เช่น
ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์โปรดให้สร้างรอยพระพุทธรูปขึ้น
และประดิษฐานไว้บนยอดเขาในเมืองต่าง ๆ ๔ แห่ง มีข้อความจารึกไว้ในจารึกนครชุมว่า

^๑ตำนานมูลศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕๑.
(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิริน-
ทราวาส ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๔).

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอาารอุยคืน... พระเป็นเจ้าถึง
 สิ่งหลอนเหยี่ยวเนือจอมเขาสุมนนุกฎบรรพต ประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้อึง
 คนทั้งหลายแแท้... อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัตนาคนหุตเนือจอมเขา...
 อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัย เนือจอมเขาสุมนนุกฎ อันหนึ่งประดิษฐาน
 ไว้ในเมืองบางพาน เนือจอมขุนางทอง อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเนือจอมเขาที่
 ปากพระบาง (เขากบ นครสวรรค์)^๑

นอกจากรอยพระพุทธรูปบาททั้ง ๔ รอยที่พระมหาธรรมราชาธิโโปรคให้สร้างขึ้น
 แล้ว ยังมีรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยอยู่อีกมาก เช่น รอยพระพุทธรูปที่วัด
 บวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เป็นรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๔
 (บรมपाल) เป็นต้น

ถึงแม้ว่าจะมีการสร้างรอยพระพุทธรูปจำลองขึ้นแล้วก็ตาม ก็ยังมีพระสงฆ์ไทย
 ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนนุกฎ เดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูป
 บาทที่ลังกา พระสงฆ์ลังกาจึงบอกว่า มีรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าประทับไว้ที่ภูเขา
 สุวรรณบรรพต ประเทศสยาม เมื่อพระสงฆ์ไทยนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้พระเจ้าทรงธรรม
 ทรงทราบ พระองค์ก็สั่งให้เที่ยวคนหาตามหัวเมืองต่าง ๆ ต่อมาพรานบุญได้คนพบรอย
 พระพุทธรูปบนไหล่เขาเมืองสระบุรี พระเจ้าทรงธรรมเสด็จไปทอดพระเนตรรอยพระพุทธรูป
 บาทที่ประกอบด้วยฉนวนลักษณะฉงจักรมณฑล ๑๐๘ ประการ สมด้วยพระบาลีแล้ว^๒ จึงโโปรคให้
 สร้างมณฑลส่วนรอยพระพุทธรูปไว้^๓ รอยพระพุทธรูปนี้จัดเป็นบริโภคเจดีย์

^๑ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า ๗๐.

^๒ หมายถึงพระบาลีที่ปรากฏในรรดกถาพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค
 มหาปทานสูตร ที่กล่าวถึงมณฑลว่า สุตติ สิริวโจน เป็นคัมภีร์วิธานิพนธ์ หน้า ๒๔

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องพระบาท,"
 หน้า ๒๔ - ๒๕.

เมื่อมีการก่นพรอภพระพุทธรูปที่สระบุรีแล้ว พุทธศาสนิกชนต่างก็เชื่อกันว่า เป็น รอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าประทับไว้ จึงพากันไปนมัสการรอยพระพุทธรูปแห่งนี้กันอย่าง เนิ่งแน่น แต่การคมนาคมในสมัยก่อนไม่สะดวก จึงมีการสร้างรอยพระพุทธรูปโดยจำลอง แบบมาจากรอยพระพุทธรูปที่สระบุรีและประดิษฐานไว้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้ สักการบูชา

เหตุที่อ้างว่ารอยพระพุทธรูปที่ขบไว้ในรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมา ประทับไว้ เพราะพุทธศาสนิกชนต้องการมีสิ่งบูชาแทนพระพุทธรูปเจ้า การมีรอยพระพุทธรูป ที่เป็นอนุเสถียรเจดีย์ก็ยังไม่ประเสริฐเท่ารอยพระพุทธรูปที่เป็นบริโกศเจดีย์ คติเช่นนี้เกิดขึ้นก่อนในลังกาแล้วจึงแพร่หลายมาในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพม่า ไทย เป็นต้น ประเทศเหล่านี้มักมีตำนานสถานที่สำคัญ ๆ อ้างว่า พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมา ณ ที่นั้น เช่น พม่าอ้างว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาประทับบนยอดเขาแห่งหนึ่งและทรงมีพุทธพยากรณ์ว่าต่อไปภายหน้าจะมีพระราชบุตรพระนามว่า สมมติ มาสร้างเมืองอริมันตะในบริเวณนี้และ ศาสนาของตถาคตจะเจริญรุ่งเรืองในนครนี้^๑ เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความคิดเรื่อง บริโกศเจดีย์ ในประเทศไทยก็มีพระพุทธรูปและสถานที่ที่อ้างว่าเป็นบริโกศเจดีย์อื่น ๆ เช่น พระแท่นอันเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้า ไคแก่ พระแท่นดงรัง จังหวัดกาญจนบุรี และพระแท่นศิลาอาสน์ ที่ทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์

การสร้างรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใ้รับอิทธิพล ความคิดมาจากลังกา ก็ยังเห็นได้วานิยมสร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นบนภูเขาต่าง ๆ เช่น รอยพระพุทธรูปที่ยอกเขากบ จังหวัดนครสวรรค์ และรอยพระพุทธรูปที่ลิกจากวัดเขานาง-ทอง เมืองบางพาน จังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น เพื่อให้เหมือนรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมนนุกูยิ่งไปกว่านั้น จึงตั้งชื่อภูเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปว่า ภูเขาสุมนนุกู อีกด้วย ไคแก่รอยพระพุทธรูปที่ลิก

^๑ พระปัญญาสาณี, ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา, แปลโดย ร.ค.ท.แสง มนวิฑูร (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๖๔.

ที่วัดตระพังทอง จังหวัดสุโขทัย เคมีประดิษฐานไว้ที่ภูเขาพระบาทใหญ่ ในจารึกนครชุมเรียกชื่อภูเขาว่า สุมณภู และคำจารึกที่ภูเขาสุมณภู (จารึกหลักที่ ๘) มีข้อความจารึกไว้ว่า "เขานันชื่อสุมณภูบรรพท... เรียกชื่อดังอันเพื่อไปพิมพ์เอารอยตีนพระพุทธรเจ้า เราอันเหยียบเห็นจอมเขาสุมณภูบรรพท... ในทวีปลังกาพูนมาประดิษฐานไว้เห็นจอมเขานันนี้"^๑

อนึ่งการที่สร้างรอยพระพุทธรบาทด้วยศิลาและประดิษฐานไว้บนยอดเขาหรือในถ้ำบนภูเขาสูง ๆ นั้น ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพพระพุทธรเจ้าอย่างสูงสุด

ง. รอยพระพุทธรบาทที่สำคัญ

การวินิจฉัยความคิดเรื่องการสร้างรอยพระพุทธรบาทข้างต้น ทำให้แบ่งประเภทของรอยพระพุทธรบาทได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. รอยพระพุทธรบาทที่เป็นบริโภคเจดีย์
๒. รอยพระพุทธรบาทที่เป็นอุเทสิกเจดีย์

ในแต่ละประเภทยังมีรอยพระพุทธรบาทที่สำคัญดังนี้

๑. รอยพระพุทธรบาทที่เป็นบริโภคเจดีย์

ชาวลังกาเชื่อว่าพระพุทธรเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ ๕ รอย มีชื่อปรากฏในคัมภีร์การรอยพระพุทธรบาทดังนี้

สุวรรณมาลิกะ สุวรรณปุพเพ สุมณภู โยนกบุรี นมมทาย นทียา
ปณฺจปาทวร ฐาน อหิ วรุตคามิ ทูโรโต ฯ

ข้าพเจ้าขอแนะนำสถานที่ที่มีรอยพระบาท ๕ สถานที่ที่ใกล้เคียงที่เขาสุวรรณมาลิก ๑ ที่เขาสุวรรณบรรพท ๑ ที่เขาสุมณภู ๑ ที่โยนกบุรี ๑ แม่น้ำนมมทา ๑^๒

^๑ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า ๑๑๓.

^๒พระศาสนโศภน, สวคมนต์แปล, หน้า ๔๔.

รอยพระพุทธรูป ๕ รอยเท่าที่มีปรากฏในปัจจุบัน ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่ภูเขา
 สุมณภูฏีในประเทศจังกา และรอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุวรรณบรรพตคือ รอยพระพุทธรูปที่
 จังหวัดสระบุรีหรือรอยพระพุทธรูปที่มณฑลพายัพเจดีย์ชเวเสศเตกา เมืองมินบู ประเทศพม่า

รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมณภูฏีและภูเขาสุวรรณบรรพตที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ แท้จริง
 แล้วเป็นรอยพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้น เพราะต้องการสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากพระ
 พุทธเจ้าซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐอย่างยิ่ง จึงได้กล่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาประทับรอยพระบาท
 ไว้ รอยพระพุทธรูปนี้จึงเป็นพยานยืนยันได้ว่า พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาจริงตามที่กล่าวอ้าง

ตามหลักฐานที่แท้จริง ไม่ปรากฏว่ามีที่ใดในพระไตรปิฎกที่กล่าวว่า พระพุทธรูปเจ้า
 ประทับรอยพระบาทไว้ ณ ที่ใด เรื่องรอยพระพุทธรูปมีมาในคัมภีร์ปปัญจสูทนี อรรถกถา
 พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริโฆณาสั ก์ ปุณโณวาทสูตร มีเรื่องว่า พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไป
 ไปรดพอก้าที่วาณิชคาม ในสุนาปรันตะ ในระหว่างทางที่เสด็จไปพระองค์ทรงหยุดเทศนาสั่ง-
 สอนสั่งจพันชคาบส ที่ภูเขาสัจจพันช สัจจพันชคาบสได้บรรลุอรหัตผลแล้วโดยนวลเป็นพระภิกษุ
 จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพอก้าที่วาณิชคามแล้วเสด็จกลับ ใน
 ระหว่างทางที่เสด็จกลับได้เสด็จไปโปรดพอก้านิมมทานาคราช แล้วประทับรอยพระบาทไว้ที่
 ฝั่งแม่น้ำนิมมทานที ต่อจากนั้นพระองค์เสด็จไปที่ภูเขาสัจจพันช พระสัจจพันชทูลขอสิ่งทีควร
 บูชาไว้ พระองค์จึงประทับรอยพระบาทไว้บนแผ่นดินลาบภูเขาสัจจพันช^๑

ในบรรดาสถานที่เหล่านั้น แม่น้ำนิมมทานทีเป็นแม่น้ำอยู่ในประเทศอินเดีย แต่
 ภูเขาสัจจพันชหรือภูเขาสุวรรณบรรพตไม่ปรากฏว่าอยู่ที่ใด ดังนั้นทั้งไทยและพม่าต่างกล่าวว่า
 ภูเขาสัจจพันชหรือภูเขาสุวรรณบรรพตนั้นอยู่ในประเทศของตน

^๑ ปปัญจสูทนียา นาม มัชฌิมนิกายสุตตถาย ตติโย ภาโก มัชฌิมปณาสกาวณณา จ
 อุปปริโฆณาสกาวณณา จ (พระ นคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๖๓), หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔.

๒. รอยพระพุทธรูปที่เป็นอนุเสถียรเจดีย์

พุทธศาสนิกชนชาติต่าง ๆ เช่น อินเดีย พม่า เขมร และไทย เป็นต้น นิยมสร้าง รอยพระพุทธรูปไว้สักการบูชา เช่น รอยพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ รอยพระพุทธรูปจากอมราวดี ในอันธระประเทศ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองมัทราส และรอยพระพุทธรูปที่พุทธคยา^๑ เป็นต้น

รอยพระพุทธรูปในประเทศพม่า ได้แก่ รอยพระพุทธรูปจากโลกาณันตเจดีย์ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน และรอยพระพุทธรูปทเวซิกอง^๒ เป็นต้น

รอยพระพุทธรูปในประเทศกัมพูชา ได้แก่ รอยพระพุทธรูปหินทราย ที่ไปรหัตต์ ในนครวัด มีความสูงจากส่นถึงนิ้วพระบาท ๑๙๙ เซนติเมตร^๓

รอยพระพุทธรูปในประเทศไทย ได้แก่ รอยพระพุทธรูปวัดชมภูเวก ตำบลท่าทราย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี และรอยพระพุทธรูปไม้สลักวัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี

จ. ลักษณะรอยพระพุทธรูป

๑. ลักษณะทางกายภาพของรอยพระพุทธรูปที่สำคัญบางรอย อันจะกล่าวถึง ขนาด วัสดุที่ใช้ มีลักษณะต่างกันดังนี้

^๑ William Mac quitty , Buddha (New York : The Viking Press, 1969) , P. 46

^๒ Gordon H. Luce , Old Burma - Early Pagan , 2 : 78.

^๓ David L. Snellgrove and others, eds, The Image of the Buddha, P. 414.

<u>ชื่อรอยพระพุทธรูป</u>	<u>ขนาด</u>	<u>วัสดุที่ใช้</u>
รอยพระพุทธรูปชเวชิกอง ในประเทศพม่า	กว้าง ๑ ฟุต ๔ นิ้ว ยาว ๒ ฟุต ๑๑ ^๑ / _๒ นิ้ว	ศิลา ^๑
รอยพระพุทธรูปที่เบร่หนักัด ในนครวัด ประเทศกัมพูชา	สูงจากสันถึงนิ้วพระบาท ๑๗๗ เซนติเมตร	หินทราย
รอยพระพุทธรูปวัดชมภูเวก ต.ทาทราย อ.เมือง จ.นนทบุรี	กว้าง ๕๒ เซนติเมตร ยาว ๑๓๐ เซนติเมตร หนา ๒๓ เซนติเมตร	หินชนวนสีเขียว ^๒
รอยพระพุทธรูปจากวัดพระเสด็จ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร	กว้าง ๑.๕๐ เมตร ยาว ๑.๕๔ เมตร	สัมฤทธิ์ ^๓
รอยพระพุทธรูปวัดขวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร	กว้าง ๒.๑๗ เมตร ยาว ๓.๖๐ เมตร	ศิลา ^๔
รอยพระพุทธรูปไม้สลัก วัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี	ยาว ๒๐๐ เมตร	ไม้ ^๕

^๑Gordon H. Luce, Old Burma - Early Pagan, 2 : 78.

^๒ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๔ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓), หน้า ๖.

^๓สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์สุโขทัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๐.

^๔ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า ๑๔๐.

^๕David L. Snellgrove and others, eds, The Image of the Buddha, P. 414.

รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมักจะมีขนาดใหญ่ วัสดุที่ใช้สร้างรอยพระพุทธรูป ได้แก่ ศิลา สัมฤทธิ์ และไม้ แต่ศิลาเป็นวัสดุที่นิยมใช้สร้างรอยพระพุทธรูปกันมาก ทั้งนี้ เนื่องจากต้องการให้รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเหมือนกับรอยพระพุทธรูปที่ลังกาอ้างว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้บนแผ่นดินศิลาที่ภูเขาสุมณภู

เหตุที่สร้างรอยพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นเพราะ

ก. สร้างตามความเชื่อในคัมภีร์มธุรัตตวิลาสนี้ อรรถกถาพุทธวงศ์ ซึ่งกล่าว ว่าพระพุทธเจ้ามีพระกายสูง ๑๘ คอก^๑

ข. เป็นการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าจะประดิษฐาน รอยพระพุทธรูป ทรงกระทำปาฏิหาริย์ประทับรอยพระบาทไว้บนแผ่นดินศิลาบนยอดเขา

ค. รอยพระพุทธรูปที่มีลวดลายเป็นมงคล ๑๐๘ ปรากฏอยู่ ต้องมีขนาดใหญ่ จึงจะหาลวดลายได้ครบ ๑๐๘

๒. ลวดลายในรอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอินเดียจะมีแต่ตรีศู จักร สวัสดิกะ และดอกบัว ปรากฏในรอยพระพุทธรูป ส่วนรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในพม่า เขมร และไทย จะมี ลวดลายเป็นมงคล ๑๐๘ ปรากฏอยู่ในรอยพระพุทธรูป รายละเอียดเกี่ยวกับลวดลายจะได้ กล่าวในบทต่อไป

๓. รูปแบบ

รอยพระพุทธรูปที่มีรูปแบบต่างกันคือ

ก. รอยพระพุทธรูป ๔ รอย คือ รอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระมหากัสสปะ และพระโคตมะ เรียงซ้อนกัน

^๑มธุรัตตวิลาสนี้ อรรถกถาพุทธวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๒), หน้า ๕๓๕.

๔ ชั้นเล็กใหญ่ลดหลั่นกันตามลำดับ ไค้แก รอยพระพุทธรบาท ๔ รอย สลักด้วยหินชนวน มีขนาด กว้าง ๘๒ เซนติเมตร ยาว ๒๐๗ เมตร เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระบาทนอย สุโขทัย ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง การที่สร้างรอยพระพุทธรบาท ๔ รอยก็เพื่อเป็นเครื่องหมายว่า พระพุทธรศาสนาในภัทรกัปนี้มีพระพุทธรเจ้าเสด็จมาอุบัติแล้ว ๔ พระองค์

ข. รอยพระพุทธรบาท ๒ รอย คือ รอยพระพุทธรบาทชายและขวา เช่นรอย พระพุทธรบาทจากอมราวดี ในอินชระประเทศ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑเมืองมัทราส และรอยพระพุทธรบาทที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

ค. รอยพระพุทธรบาทรอยเดียว เป็นรอยพระพุทธรบาทข้างซ้ายหรือข้างขวา รอยเดียว เช่น รอยพระพุทธรบาทหินทรายที่โลกาณันตเจดีย์ ในประเทศพม่า และรอยพระ พุทธรบาทที่สระบุรี เป็นต้น

การสร้างรอยพระพุทธรบาทซึ่งเดิมกำเนิดจากการจำหลักศิลาเป็นภาพพระพุทธรบาท เพื่อแทนรูปพระพุทธรเจ้าที่เส้าพระสถูปต่าง ๆ ในอินเดีย ต่อมาจึงมีการสร้างรอยพระพุทธรบาทเพื่อสักการบูชา เพื่อแทนองค์พระพุทธรเจ้า เป็นการแสดงความเคารพพระพุทธรเจ้าอย่าง สูงสุด แต่ชาวลังกาสร้างรอยพระพุทธรบาทเพื่ออ้างว่าพระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาลังกาและ ประทับรอยพระบาทไว้ เป็นเหตุให้ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพุทธศาสนาตั้งลังกาวงศ์สร้างรอย พระพุทธรบาทตามคตินิยมแบบลังกา รอยพระพุทธรบาทจึงมีทั้งที่เป็นอุเทสิกเจดีย์ และบริโกศเจดีย์ การสร้างรอยพระพุทธรบาทนั้นนิยมสลักลวดลายต่าง ๆ ไว้ด้วย ลวดลายที่ปรากฏในรอยพระ พุทธรบาทที่สร้างขึ้นใน พม่า เขมร และไทย ประกอบด้วยมงคล ๑๐๘ ประการ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ มังคลาวัดินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปทานสูตร ว่ามี ลวดลายต่าง ๆ เช่น หอก เป็นต้น รายละเอียดเกี่ยวกับลวดลายนี้จะได้อธิบายถึงในบทที่ ๕